

Odgovor na zastavljeni vprašanji bi bil po teh primerih: Vsa priredja so lahko nevezniška, vsa taka pa so hkrati stilsko zaznamovana. Tako je v knjižnem jeziku sedaj, ni pa tako vedno moralo biti v slovenskem jeziku, kot nam kažejo številne sorodne tvorbe npr. v ljudskem umetnostnem izročilu in sploh v ljudskem govoru (prim. *Ne hodi čez Dravo, / so velče vodé, / hi se mogel vtopiti zavoljo menè; O četu, / mater' je obljubil, da bo novo mašo pel; Pristopajte, / darovajte našo mlado nevestico! Bratci, sestre, pristopajte, / pristopajte, darovajte* (vse ljudsko blago); *Deca so mi goli, / bos i* (Mostec).

Čas, ki nam je bil na razpolago za raziskavo, nam ne dopušča podrobneje govoriti o priredjih, izraženih s podrednimi sredstvi. To naj samo ponazorim ob veznikih kot *medtem ko* ali *namesto da* in ob predlogu *z/s*, ki nam nadomestujejo protivne in vezalne veznike: *Medtem ko so cirlico prevzeli predvsem pravoslavni narodi, / se je glagolica še dolgo ohranila v poglavitnem med Hrvati ob morju* (Legiša, Tomšič); *Namesto da bi se bil odločil za belega, / si je izbral črnega, slabšega; Z očetom sva šla v vinograd.* (= jaz/ in oče). Zdi se nam, da je vse priredne odnose mogoče izraziti tudi s podrednimi sredstvi. Vendar bo treba vprašanje, ali imamo v teh primerih še opravka s priredji, in ne že s podredji rešiti ob kaki drugi priliki, nemara prav na podlagi tega, ali je njih sestavine mogoče ali nemogoče invertirati.

AKADEMIJIN SLOVAR SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Jakob Rigler
SAZU Ljubljana

PROBLEMATIKA NAGLAŠEVANJA V SLOVENSLEM KNJIŽNEM JEZIKU

Pogoj za formiran jezik je med drugim tudi izdelano pravorečje. Seveda se pravorečje z razvojem jezika spreminja. Spada celo med področja, ki se hitro razvijajo in ki so močno pokrajinsko in individualno barvana. Zato je pri normiranju pravorečja tudi toliko težav. V ta namen smo Slovenci porabili mnogo energij, morda več, kot je bilo potrebno, na vsak način pa preveč glede na rezultate. Spomnimo se samo npr. boja proti elkanju ipd. Vendar tega ni kriva morda naša nesposobnost, naša nediscipliniranost ali neprilagodljivost, ampak specifične zgodovinske razmere, v katerih se je formiral naš jezik.

Ob nastanku v 16. stoletju je šlo nekako brez večjih pretresov s srečno Trubarjevo odločitvijo, da prevzame za knjižni jezik jezik slovenskega središča Ljubljane. Ta jezik so priznavale za svoj vse slovenske pokrajine, kot se je pokazalo s finančno podporo Dalmatinovi Bibliji. S tem jezikom so nadaljevali tudi protireformatorji. Seveda v tistem času niso posvečali posebne pozornosti

izgovoru, čeprav ga tudi niso zanemarjali. Vendar jim do popolne enotnosti ni bilo, saj so nekateri celo učili, da izgovarjaj vsak po šegi svoje dežele, in prve začetke za tako mnenje moramo videti najbrž že v Dalmatinovem označevanju jata. Pozneje je zaradi upravopolitične razdrobljenosti slovenskega ozemlja, saj je vsaka pokrajina živela in se razvijala po svoje, in vse slabše kontinuiranosti v pisanju prišlo tudi do drobljenja knjižnega jezika na pokrajinske variante. To razdrobljenost in razpuščenost je bilo nato težko spet spravljati na skupen imenovalac. Za pravorečje pa je bilo še posebno pomembno pomanjkanje tistega sloja slovenskega prebivalstva, ki bi kontinuirano gojil tudi govorjeni knjižni jezik. To je pripeljalo do znanih slovenskih pravorečnih težav, ki so se posebno očitno pokazale po marčni revoluciji 1848.

Vseh težav se do zdaj nismo znebili; z razgibanim razvojem po drugi svetovni vojni pa se pojavljajo vedno novi problemi in potrebe po spremembah pri kodifikaciji izgovora. Tu ne bi navajal vse problematike slovenskega pravorečja, omenil bi le nekatere stvari v zvezi z naglaševanjem.

Problem naglaševanja je eden med pomembnejšimi iz pravorečja. Že Bohorič je v svoji slovnici (1584) teoretično pristopil k temu pojavu in govoril o naglasnem mestu, o dolgih in kratkih samoglasnikih. Njemu pomeni akut kot naglasno znamenje na besedah že samo naglas in ne več kakor Krelju in pretežno Dalmatinu oznako določenega samoglasnika (jata). To se potem nadaljuje tudi v drugih slovnica. Pri Kopitarju (1808) je naglas že zelo dobro obdelan; enako tudi pri Metelku. Slabše je bilo s šolskimi slovnici. V Janežičevi slovnici, ki je skupaj s Sketovimi priredbami doživela deset izdaj in bila uradna šolska slovnica do Breznika, to je več kot pol stoletja, je namreč naglas slabo obdelan. Šele Breznik je s svojo programsko razpravo Naglas v šoli (1911) in s svojo slovnico (1916) vsaj načelno — če že ne v šolski praksi — priboril naglasu pri učenju knjižnega jezika tisto mesto, ki mu gre.

V slovenščini naglasno mesto ni vezano na določen položaj. Zaradi po narečjih različno daleč izpeljanih naglasnih premikov, še bolj pa zaradi različno daleč izpeljanih posploševanj naglasa v posameznih oblikoslovnih kategorijah pripadniki različnih narečij precej različno naglašujejo. Do nedavna so slovnice pogosto skušale naglaševanje preveč arhaizirati. V zadnjem času pa je opaziti močno približevanje govorjenemu jeziku, in sicer spet jeziku središča, to je kultiviranemu ljubljanskemu izgovoru.

Ta kultivirani govor ima svoj poseben razvoj, na katerega med drugim močno vpliva pisna podoba besede. V njej so se izoblikovala določena estetska merila, ki sedaj usmerjajo razvoj. Tako je npr. zanj dovolj značilno posploševanje enotnega naglasa zlasti v samostalniški in pridevniški sklanji. Pomembne posledice pa ima zlasti še odpravljanje moderne vokalne redukcije. Moderna vokalna redukcija je namreč v kultiviranem govoru ocenjena za nelepo in se večinoma odpravlja. To pa ne vpliva samo na naglasno mesto, kot npr. pri predpinskih opisnih deležnikih tipa *pomnožili* ali samostalnikih tipa *lipovina* ipd., ampak se odraža tudi v kvantiteti. Za narečni polglasnik iz kratkih *i*, *u* ali *ě* se vnaša nereducirani samoglasnik. Ta narečni polglasnik bi bilo treba zamenjati s kratkimi samoglasniki, toda ker kratkih naglašanih *i* in *u*, a včasih tudi drugih kratkih naglašanih samoglasnikov v narečju večkrat ne poznajo, je potem vzpostavljeni samoglasnik v kultiviranem jeziku navadno dolg. Pri normiranju so pogosto težave s tem, kako daleč iti pri priznavanju teh dolžin oziroma kako

daleč iti s priznanjem, da se v slovenščini izgublja kvantiteta. Korak za korakom ta stvar napreduje. Slovenski pravopis 1950 je npr. priznal dolžino pri samostalnikih tipa *podpis* in pridevniki na *-iv* (toda *-ljiv* je še kratek), pri katerih je kračina deloma izgubljena že tudi v narečjih in ne le v kultiviranem govoru. Pleteršnik ima to še skoraj vse kratko, pretežno pa tudi SP 1935. SP 1962 je podaljšal tudi pridevniški tip *dolgouh* in pridevnike na *-ljiv*. Torej najprej pri izpeljankah in zloženkah z *i* in *u*, redkeje pri posameznih priponah. Dosledno pa ti tipi niso izpeljani: tako ima npr. SP 1950 med pridevniki *dolgokljùn* poleg *krivokljún* ipd.

Vendar je pri teh tipih z omenjeno vzpostavitev nereduciranega glasu prišlo tudi do spremembe v občutku za naglasne spremene v besedotvorju. Tako se v nekaterih od omenjenih tipov daljšajo tudi že drugi samoglasniki in ne samo *i* in *u*. Naslednja stopnja v priznanju dolžin je pri pridevniki tipa *brezzob*, *črnogled* in *debeloglav* ter samostalnikih tipa *glavosek* (tj. zloženkah s samostalnikom v prvem delu). Novi slovar bo imel tip *brezzob* (z e in o) z dolžino in v redkih primerih z dubleto, *debeloglav* (z a) z dubleto ter tip *glavosek* z dolžino in večinoma dubleto. Ostala bo večinoma kračina pri samostalnikih tipa *črnogled* (nasproti dolžini pri enakem pridevniku). Prav tako bo zdaj že priznana dolžina poleg kračine v opisnem deležniku tipa *trpel*. Ves jugovzhodni del slovenščine z vsemi osrednjimi narečji namreč v teh deležnikih sploh nikdar ni imel tega, kar je bilo doslej obvezno, to je široki kratki e, kajti kratki *ě* je bil na tem področju ozek (izjema so nekateri štajerski govori zaradi novejšega razvoja) in se je v osrednjih narečjih razvil v *i* ter nato z *ǔ* iz *ǐ* asimiliriral v *ou* ali *ù*. V sedanjem knjižnem jeziku torej v nobenem primeru ne moremo imeti kontinuirane oblike, ampak na vsak način nekaj novega: ali kvaliteto ali kvantiteto. Ker zdaj prodira dolžina, oziroma je vsaj pri mlajši generaciji v precejšnji meri že prodrla, je nima smisla prepovedovati.

Spreminja pa se tudi kvaliteta naglašanih dolgih e in o. Pri tem je opazna težnja k zamenjavanju ozkih o in e s širokimi. Ekspanzija širokih e in o je posebno močna v ljubljanskem govoru. Vzrok je treba iskati v tem, da sta bila široka e in o funkcionalno manj obremenjena in je bilo treba zvečati njuno pogostnost, če sta se hotela obdržati v fonološkem sistemu. Zdaj prodirata, kjer so pač možne analogične zamenjave ali različne substitucije, kot npr. v tipu *klečal*, v samostalnikih srednjega spola tipa *vedro*, v izposojenkah kot *beda*, v onomatopejskih besedah ipd. S širokim e se v govoru pogosto zamenjuje tudi etimološki polglasnik. Vendar te stvari že ne spadajo v tu obravnavano problematiko.

Vendar so naglasno mesto, kvantiteta, do neke mere tudi kvaliteta samo del naglasne problematike. Tu pa bi predvsem rad pokazal nekaj problematike iz drugega dela, ki je morda manj opazen, na vsak način pa manj gojen oziroma ga praktično za govorjeni jezik sploh ne gojimo. Slovenci imamo namreč dva tipa naglaševanja: dinamično in tonemsko. Pri drugem razlikujemo ne samo naglasno mesto in kvantiteto (ter kvaliteto) samoglasnika, ampak tudi različen potek tona, različno intonacijo. Intonacija ima razločevalno vrednost, z njo lahko razlikujemo pomen besed ali oblik pri sicer enakih besedah: *zôb* (Nsg.) : *zôb* (Gpl.), *igrála* (opisni deležnik fem. sg.) : *igrála* (opisni deležnik masc. du.), *dêla* (3. os. sg.) : *dêla* (Gsg.), *kôsi* (Npl. od *kos*) : *kôsi* (3. sg. od *kôsiti*), *vrta* (3. sg. od *vrtati*) : *víta* (Gsg. od *vrti*), *úren* (adj. od *ura*) : *úren* (*hiter*, *spreten*) ipd.

To dvojnost intonacij je v slovenščini odkril V. Vodnik v svoji slovnici (1811). O intonaciji so potem pisali številni jezikoslovci; omenjali so jo tudi v slovnica, s celotnimi paradigmami pa jo je v slovnico uvedel Šuman v svoji izdaji šolske slovnice 1884, vendar ta slovnica v šole ni bila uvedena. Največ pa sta o intonaciji pisala Valjavec in Škrabec. Pleteršnik jo je uvedel v doslej največji slovar slovenskega jezika (1894—1895). Za nadaljnji razvoj tonemskega naglaševanja sta pozneje poskrbela še Breznik in Ramovš; prvi predvsem za glagol, drugi za pridevnik. Z Breznikom je intonacija končno prišla tudi v šolsko slovnico.

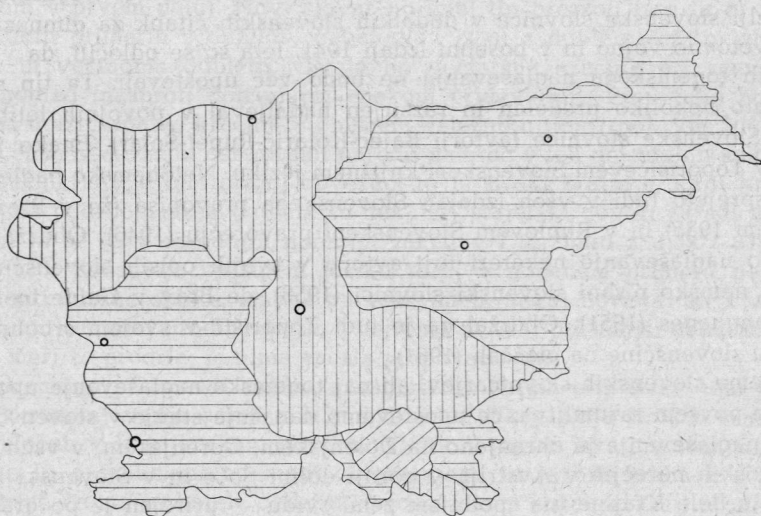
Toda v naših šolah je bil problem že z učenjem naglasnega mesta, kaj šele z intonacijami. Tudi Breznik sam ni mislil, da bi se tonemskega naglaševanja učili pripadniki tistih narečij, ki ga ne poznajo. Kot vidimo iz njegovega članka Naglas v šoli, je podatke o tem naglaševanju namenil samo tistim, ki intonacijo govorijo in imajo posluh zanjo, za druge bi bilo važno samo naglasno mesto. Prireditelji slovenske slovnice v dodatkih slovenskih čitank za gimnazije pred drugo svetovno vojno in v posebni izdaji 1941. leta so se odločili, da v šolskih učbenikih tonemskega naglaševanja ne bodo več upoštevali. Ta tip slovnice se je nato nekoliko predelan in razširjen nadaljeval v povojnih letih v več izdajah Slovenske slovnice (avtorji Bajec-Kolarič-Rupel-Šolar). Enako je z naglasom v Toporišičevem Slovenskem knjižnem jeziku. Netonemsko naglaševanje je bilo sprejeto tudi v vseh izdajah Slovenskega pravopisa (že v Breznik-Ramovševem 1935) in v Ruplovem Slovenskem pravorečju (1946). Obdržali pa so tonemsko naglaševanje nekateri tuji avtorji v svojih opisih slovenščine, npr. Svane v nemško pisani slovenski slovnici (1958), de Bray v Guide to the Slavonic Languages (1951). Obdržal ga je tudi Toporišič v svojem srbohrvaškem učbeniku slovenščine na ploščah (1961).

Dilema slovenskih slovničarjev, ali naj tonemsko naglaševanje upoštevajo ali ne, je povsem razumljiva, če upoštevamo današnje stanje v slovenščini. Tonemsko naglaševanje je ohranjeno na Dolenjskem, Gorenjskem, v vseh slovenskih koroških narečjih v Avstriji, v gornji dolini Soče in v Slovenski Benečiji ter v delu Bele Krajine (na spodnjem zemljevidu — prirejen je po gradivu za SLA — pokončno črtkano). Velika področja slovenskega ozemlja pa tonemskega naglaševanja več ne poznajo (vodoravno črtkano; poševno črtkano je mešano kočevsko ozemlje).

Praktično ni mogoče predpisovati tonemskega naglaševanja ljudem, ki so doma z ozemlja, kjer ga ne poznajo, saj bi se ga skoraj ne bilo mogoče naučiti. Po drugi strani pa spet ne moremo pustiti vnemar dejstva, da dobra polovica Slovencev govori s tonemskim naglasom, zlasti ne, ker tako govorijo v osrednjih narečjih in v Ljubljani, ki je s svojim kultuviranim govorom odločujoča za knjižno normo.

Nisem sentimentalen do intonacije in ne mislim, da bi jo bilo treba umetno ohranjati. Če se bo izgubila, nič hudega, saj je v jeziku toliko redundance, da izguba tonemskega naglaševanja prav gotovo ne bo ogrozila sporazumevanja. Kar se estetskih meril tiče, so pa tako vedno relativna, in se zdi enim lepše tonemsko, drugim pa netonemsko naglaševanje. Toda dokler intonacijo govorimo cziroma dokler jo v knjižnem jeziku dopuščamo, je vendar potrebno neko gojenje tega pojava.

Nastane namreč vprašanje, kako naj ljudje s tonemskim naglaševanjem govorijo, da bo njihov govor veljal za knjižnega in ne narečnega, kajti nenormalne intonacije so opazne. V Slovenski slovnici (1956, 1964) je o tem naslednje navodilo: »Padajoči in rastoči poudarek ... nista ukazana za pravilo v slovenskem zbornem govoru ... Kdor pa ju loči iz domačega govora, ju bo seveda uporabljal tudi v zbornem govoru, vendar brez narečnega barvanja«. Pri tem je mišljena najbrž linija melodičnega poteka, ki res lahko daje zelo izrazito narečno barvo, ki za knjižni jezik ni sprejemljiva. Toda narečno barvanje je lahko tudi v tem, če zamenjujemo intonaciji, kajti na področju s tonemskim naglaševanjem nimamo povsod enake razvrstitve obeh tonemov. Ker je akutirana intonacija označen (markiran) tonem, je zato bolj opazna uporaba akutirane intonacije na nepravem mestu, medtem ko cirkumflektirana namesto akutirane ne moti preveč.

Torej je treba dati, kot dajemo za druga področja jezika neka navodila, s katerimi se skušamo približati najbolj normalnemu tipu govora, tudi za tonemsko naglaševanje neke podatke. Ali pa je treba v knjižnem govoru odpraviti tonemsko naglaševanje, to se pravi, učiti ljudi, da bi govorili brez intonacij. Včasih ima človek vtis, da gresta deloma v to smer radio in televizija. Verjetno sicer nezavedno in brez programa; vpliva pa lahko na to pomanjkanje vsakršne norme v tem pogledu za sodobni knjižni jezik. Mnogi Pleteršnikovi naglasi so namreč že zastareli, pa tudi besedje se je od tedaj že mnogo spremenilo. Enako je s premenami tonemov v oblikoslovju, ki so jih določili zlasti Valjavec, Škrabec, Breznik in Ramovš. Upoštevati je treba tudi to, da so dosedanje intonacije na besedah kot tudi tonemske premene v oblikoslovju določene večinoma na osnovi osebnega govora piscev posameznih del, ki so bolj ali manj predstavljali posamezna narečja. Toda knjižni jezik je tudi pri tonemskem naglaševanju šel pogostokrat svojo pot in uveljavil oziroma uveljavlja drugačne intonacije, kot so v narečjih, na katera so se doslej opirali. V današnjem času že ne govori isti človek vedno enakih intonacij v narečju in v knjižnem jeziku.

Večkrat bo dobro ločil, kaj spada le v narečje in ne tudi v knjižni jezik. Zato bo treba ugotoviti intonacijo knjižnega jezika.

Ko je bilo določeno, da bo novi slovar slovenskega sodobnega knjižnega jezika dajal — sicer posebej kot dodatno pojasnilo — podatke tudi za tonemsko naglaševanje, sem zastopal mnenje, da mora dajati podatke za sedanjo knjižno intonacijo ne glede na to, če je zgodovinsko upravičena ali ne, in ne glede na to, če se ujema z intonacijo v narečjih ali ne. Večinoma so sicer menili, naj bi slovar dajal dolenske ali gorenjske intonacije ali pa intonacije dveh govorov: enega gorenjskega in enega dolenskega, s čimer bi dajal podatke, ki bi bili zanimivi zlasti za tuje slaviste in uporabni za primerjalno raziskovanje. To bi bilo sicer dosti lažje, kot dajati podatke za knjižno intonacijo, toda ti podatki — pa naj bodo za primerjalno akcentologijo še tako zanimivi — ne spadajo v slovar knjižnega jezika, ampak v opise posameznih narečij. Vendar tudi mnenje, da so samo narečne intonacije pomembne za znanstveno raziskovanje in primerjalno akcentologijo, ne vzdrži kritike, saj nam že sam študij intonacije v knjižnem jeziku da zanimive rezultate, razen tega pa nam sedanji razvoj v knjižnem jeziku s svojim oblikovanjem novih možnosti in variant lahko osvetli razvoj v starejših obdobjih.

Pri ugotavljanju in določanju knjižne intonacije je seveda treba čim bolj upoštevati splošno rabo pri uporabnikih knjižnega jezika, samo delno lahko pri normiranju upoštevamo tudi tradicijo. Za knjižno lahko velja le intonacija, ki jo govorijo v knjižnem jeziku ljudje oziroma vsaj dovolj visok odstotek ljudi, doma z osrednjih področij s tonemskim naglaševanjem, zlasti v Ljubljani.

Pri takih načelih pa intonacija ne more biti povsem enotna. Toda če imamo razmeroma dosti variant z različnim naglasnim mestom, kvantiteto ipd., mora biti jasno in nas ne sme motiti, da bo pri intonaciji, že zaradi njene narave, dvojnic še več. Število intonacijskih dvojnic v slovenskem knjižnem jeziku pa naraste še tudi zato, ker niso samo posledica razvoja, tj. da nastopata ena ob drugi starejša in mlajša intonacija, ampak se prav v Ljubljani stikata dve narečni področji, ki imata do neke mere različno tonemsko naglaševanje. Nekatere posebnosti teh področij se v knjižnem govoru odpravljajo, medtem ko so se pa nekatere druge od teh posebnosti obojne uveljavile v knjižnem govoru.

Za ponazoritev bi navedel nekaj okoliščin, ki povzročajo intonacijske spremembe in uveljavljanje intonacijskih dvojnic v sodobnem knjižnem jeziku.

Zelo pomembno vlogo pri uvajanju novih intonacij ima odpravljanje moderne vokalne redukcije. Ta pojav namreč ne povzroča samo prej omenjenih kvantitetnih sprememb, ampak tudi intonacijske. Dolgi vokal, ki nadomesti reduciranega kratkega, je največkrat cirkumfleksiran, in ta intonacija potem lahko prodira tudi v druge oblike. Tako dobimo namesto *podpàs podpisa* že kar *podpís podpisa*. Dalje v sklonih, kjer je nekoč nastopila metatonija in se je pozneje končnica reducirala, zdaj pa obnavljajo končnico z uvajanjem nereduciranega samoglasnika, navadno odpravijo metatonijo. Ko npr. k mest. ed. z reducirano končnico *brât* dodajo *-u*, navadno v tem sklonu nič več ne premenjujejo za to besedo normalnega akuta v cirkumfleks, ampak govorijo *brátu*. To pa ne velja za pripadnike tistih narečij, ki so v svojem narečnem izgovoru končnico reducirali samo do polglasnika (*brâta*) in potem v knjižnem govoru ne spremenijo števila zlogov; ti metatonijo navadno ohranijo. V zvezi z odpravljanjem moderne vokalne redukcije bi omenil še opisne deležnike tipa *štel*.

Narečno se je *štèl* razvilo v *štù* ali *štù*. Podobno, kot pri njej omenjenih samostalnikih tipa *podpis*, se v govoru tudi tu pri odpravljanju redukcije vnaša navadno dolg cirkumflektiran samoglasnik. Oblika *štèu* pa nato pride v zvezo s tipom *wzèu wzèla wzèli* in po tem vzorcu se ustvari tudi *štèli* za starejše *štéli* (iz *štéli*). Enak, toda zdaj še manj razvit pojav začenja nastopati tudi pri glagolih tipa *ubil*. Pri tem pojavu pa upoštevamo za zdaj v knjižnem jeziku samo nekatere primere, pri katerih je že močneje prodrli; to so glagoli z *u* (*obuti*) in posamezni primeri večinoma bolj knjižnih glagolov z *i* (npr. *briti*).

Današnji občutek za tonemske preмене pri tvorbi besed je že precej drugačen od nekdanjega. Če besedo danes sproti izpeljujemo, bo imela lahko drugačno intonacijo kot druga, po strukturi sicer enaka tvorba, ki je pa bila narejena že v davni preteklosti in je bila toliko pogostna, da je kontinuirano obdržala svojo intonacijo do danes. Prim. npr. *Grádec* v krajevnih imenih poleg redkejše novejše pomanjševalnice *grádec*, ali *zôbec* poleg novejšega *zôbec*, toda le *cevozôbec*, ki je mlada tvorba ipd. To dejstvo morda izmed vseh najbolj ustvarja vtis nesistemskega v knjižnem naglaševanju. Ker posamezni uporabniki knjižnega jezika glede na njihov narečni in tudi socialni izvor lahko poznajo besedo v kontinuirani obliki, drugi pa jo na novo izpeljujejo, prihaja ta možnost dvojnosti precej do izraza tudi pri eni in isti besedi.

Podobno pa je tudi v besedju nasploh. Če se beseda sprejme kot knjižna, se lahko vključi v drug intonacijski tip, kot bi bilo zgodovinsko upravičeno, to se pravi v drug tip in ne v tistega, v katerem je beseda nekoč lahko že bila. Tudi domače besede, in ne samo tujke, se namreč lahko na novo prevzamejo iz knjižnega jezika. Beseda se vključi v intonacijski tip, ki mu je po strukturi najbližja. Pri več možnostih ima včasih prednost pogostnejši tip, še pogosteje pa cirkumflektirani. Npr. besede kot *baroka*, *barufa*, se zdaj v knjižnem jeziku vključujejo v cirkumflektirani tip, medtem ko so bile nekoč vključene v akutiranega in jih tisti, ki jih poznajo iz narečja v starejši obliki, še govorijo z akutom. Celo dvožložnice, kot npr. *cona* ipd., se rade vključijo v cirkumflektirani tip, čeprav pri besedah s tako strukturo akut odločno prevladuje.

Precejšnjo zmešnjavo je v knjižnem naglaševanju povzročila tudi določna oblika pridevnika. Znano je, da je v slovenščini določna oblika doživela metatonijo. Večina teh metatoniranih primerov je dobila še člen. Pozneje je začel k oblikam s členom prodirati cirkumfleks, ki je po narečjih različno daleč prodrli — ponekod skoraj k vsem primerom (izjema je zlasti pridevnik *mład*). Toda ker se v knjižnem jeziku razen v redkih primerih člen ni uveljavil, se je začelo izgubljati tudi naglaševanje, ki je bilo vezano na člen. Breznik v slovnicaš še upošteva metatonijo določne oblike, Ramovš pa že ne več. Vendar brez sledu ti metatonijski naglasi niso izginili. Zdaj večina uporabnikov knjižnega jezika intonacijsko več ne razlikuje določne od nedoločne oblike, toda včasih je intonacija določne oblike posplošena v obe obliki.

Določeno število dubletnih intonacij v knjižnem jeziku je tudi posledica mešanja gorenjskega in dolenskega narečnega področja, ki oboje pritiska tudi na Ljubljano. Že Pleteršnik včasih s teh področij navaja dubletne intonacije, čeprav še razmeroma redko (npr. *bíček*, tudi *bíček Dol.*; *gâber*, tudi *gâber Dol.*). Te gorenjsko-dolenske variante se pojavljajo v besedju in oblikoslovju. Med oblikoslovnimi bi omenil samo dvojje takih značilnih oblik: Rodilnik množine moških samostalnikov pri akutiranem tipu ima v dolensščini metatonijo (*brâtov*).

v gorenjščini pa večinoma ne; prav tako ima dolensjščina izvedeno metatonijo (analogično) v ženski obliki opisnih deležnikov tipa *dēlala*, *mīslila*, gorenjščina pa ne.

Po drugi strani pa npr. tip *živēla* z metatonijskim cirkumfleksom na glagolski priponi *ē* ni v bistvu niti gorenjski niti dolenski (razen vzhodnodolenski), a vendar se pričinja pojavljati v knjižnem jeziku (in seveda v Ljubljani ter sporadično in lokalno tudi drugod) analogično po *pisāla*, *nosīla*. Med novejšimi pojavi, ki spontano nastajajo, je treba omeniti tudi prodiranje cirkumfleksa pri prislovih (npr. *včēraj* ipd.) in stalnih prislovnih zvezah (*na mīzo*, *na kmēte*, v *hrībe* ipd.).

Vse te in še druge tem podobne stvari je treba upoštevati, da bi se razumelo stanje intonacije v današnjem knjižnem jeziku. Sāmo kodificiranje naglaševanja, ki naj bi prikazovalo njegovo čim bolj verno podobo in podalo najbolj normalno intonacijo, kolikor je to objektivno sploh mogoče, pa je težavno delo, saj je pri današnjem stanju intonacije med knjižno govorečimi težko najti pravo mero, kdaj naj se dvojnice še upoštevajo in kdaj ne več.

Zapiski, ocene in poročila

ZAPISEK O AVTORSTVU 39. IN 40. »HORACOVE« ODE

Kot znano, je A. T. Linhart v svoji mladostni pesniški zbirki *Blumen aus Krain* objavil tudi latinski tekst in nemški prevod tako imenovane 39. in 40. ode iz prve knjige Horacovih pesmi. Pod črto je zapisal tole opombo (v prevodu A. Gspana): »Ti dve Horacovi odi sta za nas nova prikazen, kajti nobena izmed znanih izdaj ju ne vsebuje. Da sta pristni, za to nam jamči kardinal Pallavicini, pomožni bibliotekar palatinske, nekdanje heidelberške knjižnice. On ju je odkril. Posvetil ju je državnemu svetniku Kröselu, ta pa, ki je hkrati učenjak in državnik, častitemu grofu Edlingu, iz čigar rok ju ima pisec pričujočega dela. Ob tem odkritju prijatelji muz ne morejo ostati ravnodušni.«

Ozadje tega »odkritja« pojasnjuje A. Gspan v opombi k prvi knjigi Linhartovega Zbranega dela (Ljubljana 1950) str. 511—512, takole: Omenjeni Horacovi pesmi sta potvorbi. »Duševni oče obeh od je Franc Karl baron Krösel Qualtenburški. Da bi pravi avtor maskiral literarno potvaro, si je izmislil zgodbo o Pallavicinijevem odkritju; zaradi večje verodostojnosti je tudi trditev, da je bil kardinal pomožni bibliotekar v enem izmed oddelkov vatikanske knjižnice, prosta izmišljotina.«

Toda ob tej Gspanovi razlagi ostaja še zmerom nepojasnjeno vprašanje, zakaj je Krösel v zgodbo o svojem odkritju vpletel ravno ime kardinala Pallavicinija kot nekakšne avtoritete o Horacu in zakaj mu je zraven pripisal še funkcijo pomožnega bibliotekarja (*Unterbibliothekar*) palatinske knjižnice. Nikjer ni dokazov, da bi se bil kardinal Pallavicini kdaj posebej ukvarjal s Horacom, prav tako »ni nobenega potrdila in tudi ni verjetno, da bi bil pomožni bibliotekar palatinske knjižnice« (A. Gspan). Po drugi strani pa se mi zdi prav tako malo verjetno in zelo tvegano, da bi bil Krösel svoje »odkritje« naprtil neki živi osebi,¹ saj bi le-ta s svojo avtoriteto njegovo izmišljotino lahko takoj postavila na laž. To bi bil Krösel storil še toliko težje, ker je njegovo »odkritje« očitno naletelo na živahen odmev v tedanjem učenem svetu (Horac je bil

¹ Kardinal Pallavicini je umrl leta 1785, 39. in 40. oda pa sta bili tiskani ne samo v Linhartovi zbirki (1781), ampak že 1760 v Pragi v izdaji Horacovih del.